

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

БАЛУТА ТЕТЯНА ПАВЛІВНА

УДК 323.2 (477)

ГРУПИ ІНТЕРЕСІВ У ПОЛІТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

23.00.02 - політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата політичних наук

Одеса - 2010

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі політології Одеського державного економічного університету
Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: кандидат політичних наук, доцент,

МУЗИЧЕНКО Ганна В'ячеславівна

Одеський державний економічний
університет (м. Одеса),
доцент кафедри політології

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор

СІЛЕНКО Алла Олексіївна

проректора з навчальної та виховної роботи
Одеської національної академії зв'язку ім. О.С. Попова
Міністерство транспорту та зв'язку України

Кандидат політичних наук, доцент

ЛЕВЧЕНКО Леся Олександрівна,

доцент кафедри політичних наук
Чорноморського державного
університету ім. П. Могили

Захист відбудеться 23 квітня 2010 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.02 в Одеській національній юридичній академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2, ауд. 513.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий 22 березня 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

А.В. Пехнік

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження зумовлена дедалі зростаючою у країні роллю груп інтересів, які визначають, як правило, характер взаємовідносин між суспільством і державою. Володіючи значним ресурсним потенціалом, ці групи здійснюють вплив на процес ухвалення політичних рішень органами державної влади, заявляють про себе у сфері публічної політики, претендують на участь у громадському контролі за роботою владних структур, прагнуть посісти адекватне місце у системі представництва інтересів. Тенденція посиленої зацікавленої участі груп інтересів у політиці спонукає до наукового осмислення їх ролі у політичному процесі, вивчення особливостей їх функціонування в суспільстві, що зазнає постійної трансформації.

В Україні на сьогоднішній день очевидними є диспропорції у системі представництва інтересів, переважає неінституціалізований характер їх взаємодії з державою, відсутні чітко фіксовані у законодавстві норми лобістської діяльності. Тому використання комплексного аналізу механізмів взаємодії груп інтересів із державою, дослідження їх еволюції забезпечує можливість визначити шляхи розвитку і вдосконалення системи представництва інтересів в Україні. Звідси постає не тільки наукова, але і практична актуальність даного дослідження.

Зв'язок із науковими програмами, планами, темами. Проблематика дисертаційного дослідження пов'язана з розробкою планової наукової теми “Регіональна політика та її роль в демократичній перебудові суспільства» (номер державної реєстрації 0105U008962), що здійснює кафедра політології Одеського державного економічного університету, одним із виконавців якої є дисертант.

Мета даного дослідження полягає в аналізі ролі груп інтересів у політичному процесі, визначенні змісту і специфіки функціонування груп інтересів у сучасній Україні.

Реалізація мети дослідження зумовила постановку і поступове розв'язання таких завдань:

- вивчити і систематизувати основні теоретико-методологічні підходи до проблеми груп інтересів, розроблені у зарубіжній та вітчизняній політології;
- розкрити сутність і функції груп інтересів, виявити соціально-політичні детермінанти їх діяльності;
- дослідити основні форми і механізми взаємодії груп інтересів та держави у сучасному соціумі;
- проаналізувати соціополітичні умови формування і функціонування груп інтересів в Україні;
- розглянути діяльність основних груп інтересів в Україні, дослідити механізми їх політичного впливу.

Об'єкт дослідження – групи інтересів як актори політичного процесу.

Предмет дослідження – особливості функціонування груп інтересів у політичному процесі сучасної України.

Для розв'язання поставлених завдань використовувалися як загальнонаукові, так і спеціальні методи пізнання. При побудові дисертаційного дослідження автор роботи спирався на діалектичну методологію дослідження та дедуктивний метод викладення матеріалу, тобто будувала роботу шляхом руху від загального до часткового, що дало змогу просуватися від загальнотеоретичних визначень груп інтересів до аналізу їх окремих видів, а також їх місця та ролі в сучасному політичному процесі. Крім того, при дослідженні окремих тем застосовувалися аналітичний, порівняльний, системний, структурно-функціональний методи тощо.

Структурно-функціональний аналіз дозволив здійснити аналіз груп інтересів як елемента політичної системи суспільства, а також дослідити їх функціональні зв'язки з іншими елементами вказаної системи – державою, засобами масової інформації, громадянським суспільством тощо.

Інституційний метод використовується для дослідження груп інтересів як політичного інституту, за допомогою якого здійснюється політична діяльність громадянського суспільства, забезпечується його взаємозв'язок із державою.

Застосування компаративістського методу для порівняння різних моделей взаємодії груп інтересів і держави, відомих людству, дозволило виявити їх сильні і слабкі моменти, а також спільне та відмінне та на основі отриманих результатів розробити теоретичну модель взаємин груп інтересів з іншими учасниками політичної системи для умов сучасної України.

Історичний метод надав можливість прослідкувати у хронологічній послідовності еволюцію науково-теоретичних уявлень про місце та роль груп інтересів в політичному процесі різних країн світу, а також проаналізувати розвиток груп інтересів в Україні.

За допомогою методу вторинного соціологічного аналізу автор проаналізував результати соціологічних досліджень провідних вітчизняних наукових колективів, що вивчають трансформаційні процеси в Україні.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що здійснений комплексний аналіз формування і функціонування груп інтересів в Україні у контексті процесів соціально-політичної трансформації. У процесі дослідження отримано результати, що мають наукову новизну:

вперше доведено, що:

– основними політичними чинниками, що визначають функціональні особливості груп інтересів є: специфіка розподілу владних повноважень між основними політичними інститутами; принципи організації і функціонування основних політичних інститутів; принципи організації і функціонування бюрократичного апарату; параметри партійної системи; правила включення груп інтересів у процеси вироблення державної політики; політична культура;

—на сучасний розвиток груп інтересів в Україні наклали відбиток проблеми соціально-політичної трансформації і політичні традиції. На діяльність груп інтересів, які існують сьогодні в Україні, найбільше впливає нестійкість соціальної структури, слабка кристалізація групових інтересів, недостатній розвиток громадянського суспільства. Іншим важливим моментом є незавершений характер модернізації, паралельне існування традиційних і сучасних практик і форм організації політичної діяльності. Крім того, відчутний вплив мають традиції функціонування груп інтересів, що сформувалися у радянський період;

—в Україні практично склався весь основний набір організованих інтересів, які успішно функціонують на Заході, — спілки підприємців, профспілки, різноманітні неурядові організації і т.д. Відбувається активний процес вироблення механізму їх впливу на державу. Це явище є одним з найцінніших у сучасній українській реальності, оскільки воно відображає процес самоорганізації різних соціальних груп із їх специфічними інтересами. Проте групи інтересів є, як правило, дуже слабкими, щоб мати серйозний вплив на формування і реалізацію державної політики. У подальшому розвитку груп інтересів, розширенні їх представництва, оптимізації взаємодії з державними інститутами вбачається найважливіша складова демократичного розвитку України;

—система взаємодії груп інтересів і держави в Україні має багатовимірний характер. У ній простежуються елементи неокорпоративістської і плюралістичної моделей. Це пов'язано з тим, що система перебуває у стадії становлення і не встигла набути чітких рис. Її майбутнє залежить як від активності самих груп інтересів, так і від позиції держави;

—особливість вітчизняних груп інтересів полягає у тому, що вони надають перевагу використанню різних механізмів впливу на апарат державної влади, ніж на громадську думку. При цьому переважають механізми неформального впливу. Рівень інституціалізації функціонального представництва інтересів досить низький. У той же час спостерігається порівняно швидкий розвиток його форм;

уточнено:

—виникнення груп інтересів пов'язано з процесом модернізації. Групи інтересів виникають в результаті ускладнення і диференціації соціальної системи як один із механізмів, які дозволяють оптимізувати процеси, що відбуваються у системі, збільшувати ступінь її стійкості до дестабілізуючих впливів, запроваджувати у соціальний простір легітимні канали зняття соціальної напруги;

—у розвинених демократичних країнах групи інтересів здійснюють дедалі більший вплив на ухвалення політичних рішень. Держава, у свою чергу, активно використовує групи інтересів для реалізації цілої низки своїх програм (наприклад, багато видів соціальної допомоги держава здійснює не через свої бюрократичні установи, а через неурядові організації, спілкам захисту споживачів держава надає вагомі права на контроль за якістю товару і торгівлею). Унаслідок

цього відбувається значніше зближення і взаємопроникнення громадянського суспільства і держави;

—у сучасному світі групи інтересів використовують три основні стратегії впливу на владу. По-перше, багато груп інтересів успішно опановують роль активного учасника електорального процесу, виступаючи помічником певних політичних партій в обмін на підтримку групових цілей. По-друге, групи інтересів активно інтегруються у систему «функціонального представництва». По-третє, активно вдаються до практики лобіювання. При цьому всі виявлені стратегії з часом зазнають еволюції.

Практичне значення дисертації полягає в тому, що її положення і висновки можуть послужити основою для подальшого дослідження місця і ролі груп інтересів у політичному процесі.

Результати дослідження можуть бути використані в аналітико-прогностичній діяльності при оцінці політичної ситуації в Україні, визначенні перспектив розвитку українського суспільства.

Матеріали дослідження можуть бути корисними у навчальній діяльності при розробці і викладанні загальних і спеціальних курсів у ВНЗ у процесі навчання і підготовки кадрів з політології, правознавства, державних службовців.

Окремі положення дисертації можуть бути використані органами державної влади у їх політичній практиці, у відносинах із різними групами інтересів з метою їх удосконалення.

Результати дисертації також мають певну цінність для суб'єктів громадянського суспільства, які прагнуть бути повноправними партнерами держави, а це вимагає знання способів і механізмів взаємодії з державою. Без цього неможливе адекватне визначення стратегії і тактики формування усвідомленої поведінки суб'єктів громадянського суспільства.

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, результати та висновки, що виносяться на захист, одержані автором самостійно в ході проведеного наукового дослідження.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації викладені автором у виступах на науково-практичних конференціях: «Наука та релігія в духовному відродженні суспільства» (м. Одеса, 25-26 листопада 2006 р.), «Україна в умовах світової кризи: шляхи вирішення проблем» (м. Одеса, 25 березня 2009 р.), «Соціально-політичні аспекти розвитку регіонів» (м. Одеса, 28-29 квітня 2009 р.), Ольвійські читання (м. Ялта, 25 травня 2009 р.) та ін.

Публікації. Основні теоретичні положення дисертації знайшли відображення в 5 наукових публікаціях, які визнані ВАК України як фахові з політичних наук.

Структура роботи. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел (229 найменувань). Загальний обсяг дисертації складає 164 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дисертаційної теми, визначено мету, завдання, предмет та об'єкт, методологічну основу дослідження, наукову новизну, теоретичне і практичне значення, розкрито зв'язок дисертаційного дослідження з науковими програмами і темами.

У першому розділі **«Теоретичні основи дослідження груп інтересів»** проаналізовано і систематизовано основні теоретико-методологічні підходи до проблеми груп інтересів, розроблені у зарубіжній і вітчизняній політології; розкрито сутність і функції груп інтересів, виявлено соціально-політичні детермінанти їх діяльності.

У підрозділі 1.1. *«Проблематика груп інтересів у дослідженнях зарубіжних і вітчизняних учених»* відзначено, що проблема груп інтересів активно розробляється в політичній науці з початку ХХ століття. Основоположником концептуалізації поняття «група інтересів» став А. Бентлі. Подальші дослідження груп інтересів і їх ролі у політичному процесі належать Д. Трумену, М. Олсону, Р. Солсбрі, Р. Далю, Ф.Шміттеру.

Важливий внесок у розробку проблематики груп інтересів зробили представники мережевого підходу Д. Ноук, Дж.Куклінські, Д. Марш, Р. Роудз, К. Хей, Д. Річардс.

В останні десятиріччя актуалізувалися дослідження груп інтересів на пострадянському просторі. Серед учених, які активно звертаються до дослідження груп інтересів, варто назвати А. Галкіна, О. Гаман-Голутвіну, Е. Золотарьову, Н. Лапіна, В. Макаренка, С. Перегудова, І. Семененко.

Велику кількість досліджень присвячено аналізу взаємодії груп інтересів і держави. Так, проблеми соціального партнерства знайшли відображення у працях С. Іванова, І. Модель, А. Садовенко, Г. Семігіна.

Сутність лобізму досліджується у працях А. Автономова, В. Кисильова, В. Лепьохіна, В. Можасва, Д. Ненашева, П. Толстих. Вивчення лобістського досвіду різних країн світу спостерігається у працях Т. Аравіної і Ю. Кузнецова, В. Бєлова і І. В'яткіна, І. Бусигіної, І. Жугана, Н. Зяблюка, Н. Іванова, А. Кинякіна, Н. Проходи та ін.

Проблем правового регулювання лобізму у своїх працях торкаються І. Богдановська, С. Костяєв, А. Любимов і С. Сиротенко, В. Смірнов і С. Зотов, І. Чебикін.

Аналіз місця і ролі груп інтересів у структурі громадянського суспільства міститься у працях М. Банчука, В. Безродної, Н. Бойко, Г. Вайнштейна, А. Володіна, К. Гаджієва, А. Колодій, Р. Павленко, С. Рябова, Л. Романенко, М. Ходаковського, В. Хороса.

В особливу групу можна виділити дослідження, присвячені функціонуванню окремих груп інтересів – підприємницьких організацій, профспілок, організацій «третього сектора» тощо. Це

праці Л. Алексєєвої, Е. Белокурової, Н. Беляєвої, І. Гаврилової, Г. Голеусової, І. Городецької, Б. Зеленко, А. Зудіна, В. Комаровського, В. Кулика, Н. Логвінової, Д. Ляпіна, В. Песчанського, Е. Реутова, Г. Рогової, А. Стегнія.

Особливий інтерес мають праці, присвячені аналізу політичних трансформацій в Україні. Це насамперед праці Е. Головахи, В. Горбатенка, О. Куценко, С. Макєєва, Н. Паніної, В. Степаненко, Н. Шульги.

Науковою спільнотою проведено ґрунтовну роботу з вивчення груп інтересів, виявлення їх сутності та функцій, аналізу механізмів взаємодії з державою. Однак через те, що діяльність груп інтересів має у кожній конкретній країні свою специфіку, на думку дисертанта, актуальним є аналіз формування і функціонування груп інтересів в Україні, особливо в контексті процесів соціально-політичної трансформації.

У підрозділі 1.2. *«Групи інтересів: сутність, функції, типи»* дано визначення груп інтересів як в основному добровільних об'єднань, пристосованих або спеціально створених людьми для вираження і відстоювання своїх владно значущих інтересів у відносинах із державою, а також з іншими політичними інститутами.

Дане визначення, з одного боку, є змістовно чітким, а з іншого, – достатньо широким, охоплюючи всю різноманітність типів і форм представництва інтересів, причому своєрідність такого представництва не може слугувати підставою для виведення конкретного спостережуваного явища за загальною понятійною межею.

Виникнення груп інтересів пов'язано з процесом модернізації. Вони виникають унаслідок ускладнення і диференціації соціальної системи як один із механізмів, що дозволяє оптимізувати процеси, які відбуваються в системі, збільшувати ступінь її стійкості до дестабілізуючих дій, упроваджувати в соціальний простір легітимні канали зняття соціальної напруги.

У соціальному просторі групи інтересів посідають проміжне становище, знаходячись між державними інститутами, що втілюють всезагальний інтерес, і окремими індивідуумами, що переслідують свої конкретні цілі і втілюють приватний інтерес у чистому вигляді.

Основна функціональна роль груп інтересів пов'язана з артикуляцією різноманітних інтересів суспільства. Певну роль відіграють групи інтересів і в акумуляції інтересів суспільства. Групи інтересів доповнюють офіційне представництво. Крім того, їм належить значна роль у процесах соціалізації й соціально-політичного рекрутування.

Автор указує також на можливості виникнення дисфункціональних трансформацій у діяльності груп інтересів.

Основними політичними чинниками, що визначають функціональні особливості груп інтересів, є: специфіка розподілу владних повноважень між основними політичними інститутами; принципи організації та функціонування основних політичних інститутів; принципи організації й

функціонування бюрократичного апарату; параметри партійної системи; правила включення груп інтересів у процеси вироблення державної політики; політична культура.

Проаналізовано новітні тенденції у розвитку груп інтересів. Виявлено, що в останні десятиріччя: розширюється соціальний склад груп інтересів; постійно зростає їх кількість і різноманітність; відбувається політизація груп інтересів, які колись не були політично активними; групи інтересів, із одного боку, здійснюють усе більший вплив на ухвалення політичних рішень, з іншого, – держава починає активно використовувати їх для реалізації цілої низки своїх програм.

У **висновках до першого розділу** відзначено, що групи інтересів забезпечують посередництво між громадянським суспільством і державою. Без такого посередництва більшість громадян країни ризикує бути ізольованим і відчуженим, позбутися можливості здійснювати будь-який вплив на процес розроблення та ухвалення рішень влади, що торкаються їх життєво важливих інтересів. Державі, у свою чергу, загрожує втрата зворотного зв'язку із суспільством, втрата потрібної здатності корегувати свою діяльність відповідно до динаміки соціальних потреб. При цьому групи інтересів здатні ефективно виконувати свою роль лише тоді, коли відображають усю різноманітність існуючих у суспільстві інтересів.

У другому розділі **«Форми і механізми взаємодії груп інтересів і держави»** досліджено основні форми і механізми взаємодії груп інтересів та держави в сучасному соціумі.

У підрозділі 2.1. *«Система функціонального представництва інтересів: етапи еволюції»* відзначено, що більшість груп інтересів беруть участь в електоральному процесі, виступаючи прихильниками певних політичних партій в обмін на підтримку групових цілей. Обидва типи об'єднань для реалізації своїх цілей потребують один одного. При цьому між ними існує чіткий розподіл праці, згідно з яким першість належить партіям, які й пожинають основні плоди спільних зусиль – місця в парламентах і органах місцевого управління. Щодо груп інтересів, то вони відіграють хоч і важливу, але все-таки допоміжну роль. Наприклад, у випадку успіху їх союзників на виборах вони можуть мати вплив на процес ухвалення державних рішень. Водночас зміни у світі організованих інтересів стимулюють пристосування управлінських механізмів держави до зрушень у громадянському суспільстві, сприяють більш адекватному сприйняттю зростаючого плюралізму. Основою нормальних зв'язків, що не порушують демократичних принципів між партіями і групами інтересів, є повна самостійність останніх, обопільна добровільність стосунків і відсутність будь-яких примусових дій з обох сторін.

Протягом багатьох десятиліть органічною частиною структури політичного управління країн Заходу є система функціонального представництва інтересів. У різних країнах склалися власні, зумовлені національними умовами і традиціями системи функціонального представництва. Водночас існує низка загальних рис та особливостей, притаманних усім або майже всім таким системам. До них дисертантка насамперед зарахувала наявність спеціальних інститутів та установ,

у межах яких здійснюється «діалог» представників груп інтересів і держави та принципи комплектування і способи діяльності таких інститутів.

Еволюція системи функціонального представництва інтересів простежується автором на прикладі трансформації традиційного трипартизму в систему нового соціального партнерства (нового трипартизму), а також формування корпоративного громадянства.

Еволюція системи представництва інтересів відображає еволюцію громадянського суспільства. Затвердження системи нового соціального партнерства і практики корпоративного громадянства дисертантка пояснює насамперед зрілістю громадянського суспільства, здатністю його організацій не просто брати участь у взаємодії з владою, але й впливати на ті правила, відповідно до яких дана взаємодія здійснюється.

У підрозділі 2.2. *«Лобізм у системі представництва інтересів»* подано визначення лобізму як сукупності засобів і методів впливу на органи державної влади, які застосовують різні групи інтересів з метою прийняття ними сприятливих для себе рішень. Зміст лобізму розкривається дисертанткою через послідовний аналіз його суб'єкта, об'єкта, предмета й технологій.

Будучи складовою функціонального представництва, лобізм несе певну частку його позитивного навантаження: доповнює конституційну систему демократичного представництва, дозволяючи брати участь в ухваленні та реалізації політичних рішень тим групам, які не мають іншої нагоди; дозволяє розширити інформаційну та організаційну бази ухвалення рішень і звернути увагу на проблеми, які могли б залишитися поза увагою державного апарату; виступає як інструмент самоорганізації громадянського суспільства, за допомогою якого мобілізується громадська підтримка або опозиція того чи іншого рішення, здійснюється вплив на політику.

Поряд із тим лобізм містить певні потенційні загрози: він може виступати провідником неправового впливу на органи державної влади; містить небезпеку дискредитації демократичних інститутів і перетворення їх у могутній інструмент окремих груп.

На основі аналізу західного досвіду (насамперед досвіду європейських країн, а також США і Канади) побудови відносин груп інтересів та органів державної влади дисертантка робить висновок, що для обмеження негативних наслідків лобізму необхідно забезпечити його відвертість, прозорість і контроль.

У **висновках до другого розділу** відзначено, що механізми взаємодії груп інтересів і держави непостійні та динамічні. Механізми, що склалися на сьогодні у країнах Заходу, не є еталонними. Проте, накопичений на Заході досвід, особливо з погляду форм і загальних параметрів наявних систем, може полегшити створення сучасних і таких, що відповідають демократичним принципам, механізмів взаємодії організованих інтересів і держави там, де вони тільки починають складатися.

У третьому розділі **«Політичний зміст і специфіка функціонування груп інтересів в Україні»** проаналізовано соціополітичні умови формування і функціонування груп інтересів в Україні; розглянуто діяльність основних груп інтересів в Україні, досліджено механізми їх політичного впливу.

У підрозділі 3.1. *«Соціополітичні умови формування і функціонування груп інтересів в Україні»* відзначено, що на сучасний розвиток груп інтересів в Україні мають вплив як політичні традиції, так і проблеми соціально-політичної трансформації.

Насамперед на діяльність груп інтересів, які існують сьогодні в Україні, накладають свій відбиток традиції груп інтересів радянського періоду, що становили систему корпоративно організованого представництва.

Ще одним важливим моментом є певна слабкість держави, її нездатність встановлювати обов'язкові для всіх юридичні норми поведінки і застосовувати ефективні санкції до тих, хто дані норми порушує.

Вплив на діяльність груп інтересів, які існують сьогодні в Україні, має нестійкість соціальної структури, слабка кристалізація групових інтересів.

Окрім того, функціонування груп інтересів зумовлено досить слабким розвитком громадянського суспільства (недостатньою соціально-політичною активністю українців, відсутністю громадянської компетентності, неготовністю значної частини населення до ефективних колективних дій з метою відстоювання своїх інтересів).

У підрозділі 3.2. *«Різноманітність груп інтересів в Україні і механізми їх політичного впливу»* розглянуто діяльність груп інтересів в Україні на прикладі об'єднань підприємців, профспілок і неурядових організацій (НВО).

В Україні за останні два десятиліття простежується зростання кількості об'єднань підприємців. Загалом їх діяльність через певні обставини не отримала належного розвитку. Основними серед них є: недовір'я і традиційно негативне ставлення підприємців до таких об'єднань; протистояння окремих місцевих органів влади; відсутність у підприємців усвідомленої потреби у структурній інтеграції, ілюзії щодо можливості вижити самотійно в ринкових умовах; брак коштів на утримання таких структур тощо.

Сьогодні домінуючою політичною стратегією організації українського бізнесу виступає лобізм. Головним об'єктом лобістського впливу є виконавча влада. Досить значний для груп інтересів лобізм на законодавчому рівні

Незважаючи на гіпертрофовану роль українського лобізму, він у жодному випадку не монополізував сферу представництва інтересів і складає тільки її частину, хоч і основну. З інших форм представництва інтересів в Україні починають зароджуватися різноманітні системи консультацій і консультативних органів, через які реалізується взаємодія державних, суспільних

та експертних структур. Проте створені при президенті, парламенті, уряді ради та комітети охоплюють лише незначну частину організованих інтересів, тому і не в змозі забезпечити їх більш-менш нормальну взаємодію з державою.

Важливе місце в системі груп інтересів належить профспілкам. На сьогодні профспілковий рух в Україні залишається політично неактуалізованою силою. Існують серйозні причини, що утрудняють освоєння профспілками своєї ролі в політичному процесі. У широкому плані – це досить повільне просування до цивілізованого ринку, у тому числі ринку робочої сили, і до затвердження демократичних засад у суспільстві й державі. Якщо більш конкретно – відсутність у профспілок навиків та умінь діяльності у відносно вільному середовищі; залежність більшості низових профспілкових організацій від безпосереднього наймача – керівника підприємства або установи. Загалом профспілкам, які втратили нині свою колишню, чисто формальну значущість, ще доведеться виробити прийнятні механізми взаємовідносин із роботодавцями, владою, суспільством загалом для того, щоб стати справжньою силою. На цьому шляху профспілкам необхідно не тільки досягти посилення і зміцнення своїх позицій, але також усвідомити важливість розширення кола своїх інтересів і діяльності.

Аналізуючи діяльність неурядових організацій, дисертантка приходить до висновку, що серед них достатньо висока питома вага таких, які хоч якось причетні до політичної діяльності й формування громадської думки, і спроможні в такий спосіб прямо або опосередковано впливати на вироблення і реалізацію державної політики. Найбільш ефективними формами участі неурядових організацій у формуванні й реалізації державної політики та у сучасних українських реаліях є: участь у забезпеченні демократичного, прозорого і чесного характеру виборів до органів державної влади всіх рівнів і місцевого самоврядування; вплив неурядових аналітичних центрів на розробку і ухвалення владних рішень; участь у роботі громадських рад і колегій, створених при центральних органах влади. Загалом реальний вплив більшості неурядових організацій на політичній арені незначний, а їх можливості надто обмежені.

У **висновках до третього розділу** наголошено, що за останні десятиліття палітра груп інтересів в Україні стала більш різноманітною. Відбувається активний процес вироблення механізму їх впливу на державу. Це одне з найбільш цінних явищ сучасної української реальності, оскільки воно відображає процес самоорганізації різних соціальних груп з їх специфічними інтересами. Проте групи інтересів, як правило, надто слабкі, щоб мати серйозний вплив на формування і реалізацію державної політики.

У **висновках дисертаційного дослідження** наголошено, що:

1. Формування груп інтересів відбувається у рамках процесу модернізації, тобто переходу від традиційного суспільства до сучасного. Групи інтересів виникають унаслідок ускладнення та диференціації соціальної системи як один із механізмів, що дозволяє оптимізувати процеси, які

відбуваються у системі, збільшити ступінь її стійкості до дестабілізуючих впливів, упроваджувати в соціальний простір легітимні канали зняття соціальної напруги.

2. Форми і методи, застосовувані групами інтересів для реалізації своїх функцій, визначаються: специфікою розподілу владних повноважень між основними політичними інститутами; принципами організації та функціонування основних політичних інститутів; принципами організації та функціонування бюрократичного апарату; параметрами партійної системи; правилами включення груп інтересів у процеси розроблення державної політики; типом політичної культури.

3. У сучасному світі сформувалося декілька основних механізмів взаємодії груп інтересів і держави.

По-перше, багато груп інтересів беруть участь в електоральному процесі, виступаючи помічником певних політичних партій, в обмін на підтримку групових цілей. По-друге, групи інтересів активно інтегруються в систему функціонального представництва, що включає різні консультативні комітети, експертні та наглядові ради при органах законодавчої та виконавчої влади, круглі столи, різні форми переговорів між представниками групових інтересів і держави. По-третє, групи інтересів активно вдаються до практики лобіювання. При цьому всі виявлені механізми з часом еволюціонують.

4. В Україні на сьогодні практично сформувався весь основний набір організованих інтересів, які успішно функціонують на Заході, – спілки підприємців, профспілки, різноманітні неурядові організації і под. Ступінь впливу різних організованих інтересів, який вимірюється можливостями просування ними своїх вимог, не однаковий. В основному елітні групи, що є власниками необхідних ресурсів, формують доволі ефективні групи інтересів.

5. Система взаємодії груп інтересів і держави в Україні перебуває на стадії становлення. Поки що вона не встигла набути чітких ознак. У ній простежуються елементи неокорпоративістської та плюралістичної моделей. Майбутнє системи залежить від позиції та активності обох сторін взаємодії.

6. На сучасний розвиток груп інтересів в Україні вплинули як проблеми соціально-політичної трансформації, так і політичні традиції. Найбільший вплив на діяльність груп інтересів, які існують сьогодні в Україні, мають нестійкість соціальної структури, слабка кристалізація групових інтересів, недостатня розвиненість громадянського суспільства. Ще одним важливим моментом є незавершений характер модернізації, паралельне існування традиційних і сучасних практик та форм організації політичної діяльності. Окрім того, відчутний вплив мають традиції функціонування груп інтересів, що сформувалися у радянський період.

7. Особливість вітчизняних груп інтересів полягає у тому, що, на їх погляд, краще використовувати різні механізми впливу на апарат державної влади, ніж на громадську думку. При цьому перевага надається механізмам неформального лобістського впливу.

8. Рівень інституціоналізації функціонального представництва інтересів доволі низький. Водночас спостерігається порівняно швидкий розвиток його форм. Так, в Україні сформовані різноманітні органи, через які реалізується взаємодія державних, суспільних та експертних структур. Однак не можна стверджувати, що вони вже набули належного значення і впливу. Ці органи охоплюють лише незначну частину організованих інтересів і тому не можуть забезпечити їх більш-менш нормальної взаємодії з державою. Головним недоліком цих органів є невизначеність їхніх повноважень і прерогатив, унаслідок чого вони не здійснюють будь-якого помітного впливу на систему ухвалення державних рішень. Ще один їхній суттєвий недолік полягає в тому, що вони багато в чому є послідовниками застарілих західних зразків і не враховують усієї різноманітності реальних і потенційних інтересів, які сформувалися або формуються у суспільстві.

Загалом, ця інституціоналізація відносин груп інтересів і держави є нічим іншим, як процесом, що веде до формування тієї раціональної й дієвої системи представництва інтересів, яка утвердилася в країнах зі сталими демократичними режимами.

Подальший розвиток груп інтересів, розширення їх представництва, оптимізація взаємодії з державними інститутами постає як найважливіша складова демократичного розвитку України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ПО ТЕМІ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Балута Т.П. Особенности развития ассоциативных групп интересов в Украине / Т.П. Балута // ПДПУ ім. К. Д. Ушинського. – 2007. – Вип. 1 (37). – С. 10-15.
2. Балута Т.П. Украинское государство и церковь в условиях современности / Т.П. Балута // Наукові праці. – К. ; Миколаїв : МДГУ ім. П. Могили. – 2008. – Вип. 52. – С. 47-51.
3. Балута Т.П. Ассоциативные группы интересов в Украине как субъекты политики / Т.П. Балута // Наукове пізнання : методологія та технологія . - О. : ПДПУ ім. К.Д. Ушинського. – 2009. - Вип. 1 (23). – С. 7-12.
4. Балута Т.П. Группы интересов как субъекты политики / Т.П. Балута // Науковий вісник. - О. : ОДЕУ. – 2009 – Вип. 6 (84). – С. 107-115.
5. Балута Т.П. Ассоциативные группы интересов в Украине как субъекты политики (лидерство) / Т.П. Балута // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К.; Миколаїв, 2009. – Вип. 15. – С. 212-221.

АНОТАЦІЯ

Балута Т.П. Группы интересов у політичному процесі сучасної України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути і процеси. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2010.

У дисертаційному дослідженні здійснено комплексний аналіз формування та функціонування груп інтересів в Україні у контексті процесів соціально-політичної трансформації.

Вивчено і систематизовано основні теоретико-методологічні підходи до вивчення проблеми, розкрито сутність та функції груп інтересів, виявлено соціально-політичні детермінанти їх діяльності. Групи інтересів виникають в результаті ускладнення і диференціації соціальної системи як механізм оптимізації процесів, що протікають в системі, збільшення ступеня її стійкості, упровадження в соціальний простір легітимних каналів зняття соціальної напруженості.

Досліджено основні форми і механізми взаємодії груп інтересів і держави в сучасному соціумі. Виявлено, що в сучасному світі групи інтересів використовують три основні стратегії дії на владу: участь в електоральному процесі, систему «функціонального представництва» та лобіювання, які з часом зазнають еволюцію.

Проаналізовано соціополітичні умови формування та функціонування груп інтересів в Україні, досліджено механізми їхнього політичного впливу.

Ключові слова: групи інтересів, громадянське суспільство, держава, система функціонально представництва інтересів, лобізм, політична модернізація, демократія.

АННОТАЦИЯ

Балута Т.П. Группы интересов в политическом процессе современной Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. – Одесская национальная юридическая академия, Одеса, 2008.

В диссертации осуществлен комплексный анализ формирования и функционирования групп интересов в Украине в контексте процессов социально-политической трансформации.

Изучены и систематизированы основные теоретико-методологические подходы к проблеме групп интересов, разработанные в зарубежной и отечественной политологии.

Раскрыты сущность и функции групп интересов. Доказано, что возникновение групп интересов связано с процессом модернизации. Группы интересов возникают в результате усложнения и дифференциации социальной системы как один из механизмов, позволяющих оптимизировать процессы, протекающие в системе, увеличивать степень ее устойчивости к дестабилизирующим воздействиям, внедрять в социальное пространство легитимные каналы снятия социальной напряженности

Проанализированы социально-политические детерминанты деятельности групп интересов: специфика разделения властных полномочий между основными политическими институтами; принципы организации и функционирования основных политических институтов; принципы организации и функционирования бюрократического аппарата; параметры партийной системы; правила включения групп интересов в процессы выработки государственной политики; политическая культура.

Исследованы основные формы и механизмы взаимодействия групп интересов и государства в современном социуме. Выявлено, что в современном мире группы интересов используют три основных стратегии воздействия на власть. Во-первых, многие группы интересов успешно осваивают роль активного участника электорального процесса, выступая помощником определенных политических партий в обмен на поддержку групповых целей. Во-вторых, группы интересов активно интегрируются в систему «функционального представительства». В-третьих, активно прибегают к практике лоббирования. При этом все выявленные стратегии претерпевают эволюцию с течением времени.

Рассмотрена деятельность основных групп интересов в Украине, исследовать механизмы их политического влияния. Выявлено, что в Украине практически сложился весь основной набор организованных интересов, которые успешно функционируют на Западе, - союзы предпринимателей, профсоюзы, разнообразные неправительственные организации и т.д. Идет активный процесс выработки механизма их влияния на государство. Это одно из наиболее ценных явлений современной украинской действительности, поскольку оно отражает процесс самоорганизации различных социальных групп с их специфическими интересами. Однако группы интересов в большинстве своем слишком слабы, чтобы оказать серьезное влияние на формирование и реализацию государственной политики. В дальнейшем развитии групп интересов, расширении их представительности, оптимизации взаимодействия с государственными институтами видится важнейшая составляющая демократического развития Украины.

Ключевые слова: группы интересов, гражданское общество, государство, система функционального представительства интересов, лоббизм, политическая модернизация, демократия.

SUMMARY

Baluta T. P. Groups of interests in political process of modern Ukraine

- The manuscript.

Thesis to obtain the scientific degree of Candidate of Political Science speciality 23.00.02 - Political institutes and processes. – Odessa National Law Academy, Odessa, 2010.

In the dissertation the complex analysis of formation and functioning of groups of interests in Ukraine in a context of processes of sociopolitical transformation is carried out. The basic theoretic-methodological approaches to a problem of groups of the interests, developed in foreign and domestic political science are studied and systematized.

It is proved, that occurrence of groups of interests is connected with modernization process. Groups of interests result from complication and differentiation of social system as a mechanisms to optimise the processes proceeding in system, to increase degree of its stability to destabilising influences, to introduce in social space legitimate channels of removal of social intensity sociopolitical determinants of activity of groups of interests

The basic forms and mechanisms of interaction of groups of interests and the state in modern society are investigated. It is revealed that in the modern world of group of interests exercise three basic strategy of influence on the power: as a participant of electoral process, functional representation and to lobbying practice.

Keywords: groups of interests, a civil society, the state, system of functional representation of interests, lobbyism, political modernization, democracy.